

Taner TİMUR (1998), **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler** (Ankara, İmge Kitabevi, 384 s.)

Toplumsal kurumlar, Taner Timur'un da belirttiği gibi, çeşitli ülkelerde bir itibar sıralamasına tabi tutulsalar, üniversiteler muhtemelen her yerde ilk sıralardan birini alır. Peki bu kadar itibarlı bir kurum neden çoğu zaman mensupları ve mensubu olmayan aydınlar tarafından beğenilmiyor, eleştiriliyor, küçümseniyor? Üniversiteler neden bünyesinde "cadı" barındırmayı sevmiyor? Dünyanın en itibarlı üniversitelerinden Yale'in rektörü neden "Bizim üniversitemizde cadı avı olmayacaktır, çünkü cadı olmayacaktır." demişti? Acaba üniversite bu itibarı hakediyor mu?

Taner Timur çalışmasının Önsöz'ünde, "üniversite" üzerine bir çalışma yapma fikrinin kendisinde, "içinde 'sudaki balık' gibi hissettiği" bu kurumu tanımadığını anladığı zaman dolduğunu söylüyor. Buradan yola çıkarak, gerçekten de tanınması zor olan bu kurumu anlamak için tarihine bakıyor. Peki hangi teoriyle (tarihçinin teorisiz tarih yazamayacağını önsel olarak kabul edersek)?

Yazar konusunu, tarihi materyalizm genel teorisi etrafında (veya

kılavuzluğunda) inceliyor; Timur'a göre "Tarihi ve toplumsal birer kurum ve özel amaçlı birer örgütlenme birimi olan üniversiteler, ait oldukları ve belli bir üretim biçiminin şekillendirdiği toplumsal formasyonların gelişim süreci dışında anlaşılamaz." Toplumların egemen üretim biçimleri değiştiğinde, üniversiteleri de değişmektedir; her üretim biçimi ve buna bağlı olarak her toplumsal formasyon kendi bünyesine uygun okulu da üretmiştir. Taner Timur üniversiteyi, pozitivist tarih anlayışının Ortaçağ Avrupa'sına özgü feodal bir kurum olarak ele alışının tersine, öğretim sisteminin yani okulun son halkası olarak ele alıyor. Bu noktada tekrar yazara kulak verelim: "Farklı uygarlıkların özgül yönlerini ve geçiş dönemlerini parantez içine alarak, şematik bir şekilde diyebiliriz ki, feodal toplum feodal okulu, kapitalist toplum da kapitalist okulu yaratmıştır."

Taner Timur'un da vurguladığı gibi, Marks'tan beri, toplumsal formasyonlarda egemen sınıfların ideolojisinin, o toplumsal formasyonların egemen ideolojisini oluşturduğunu biliyoruz. Sınıflı bir toplumda öğretim, nesnel ve yansız olmaktan uzaktır; eğitimin ve onu da içeren egemen ideolojinin bir uzantısı, bir somutlaşma biçimidir. Örneğin kapitalist toplumlarda okulun en önemli işlevi burjuva ideolojisini ve bu bağlamda el emeğiyle entelektüel emek arasındaki iş bölümünü yeniden üretmektir.

Üniversiteler toplumsal formasyonlar ve üretim biçimleri bağlamında, birer üst yapı kurumlarıdır. Fakat bu noktada bir sorun ortaya çıkıyor yazara göre: "Marks ve Engels ayrıntılı bir üst yapı kuramı geliştirmemişlerdi. (...) Söz konusu boşluk, Marksizmin tüm toplumsal olayların açıklamasını iktisadi alt yapıya indirmediği ve bireysel özgürlüğü yadsıyan bir determinizmi savunduğu şeklinde, çoğu kez masum olmayan bir kanı uyandırmıştı."

Bilindiği gibi Engels, özellikle 1890'da yazdığı çeşitli mektuplarda bu kanının yanlışlığını vurgulamış ama arkasından şunu da söylemiştir: "Gençlerin zaman zaman iktisadi yana gerektiğinden daha çok ağırlık vermelerinden Marks'la benim de kısmen sorumlu tutulmamız gerekir. Hasımlarımız karşısında, onların yadsıdıkları ana ilkeyi vurgulamamız gerekiyordu ve etkileşime katılan öbür etkenleri onlara uygun ölçüde vurgulayacak ne zaman, ne yer, ne de fırsat bulabildik." (Engels'ten Joseph Bloch'a, 21 Eylül 1980). Engels sadece üst yapı öğelerinin belirleyicilikleri üstünde fazlaca duramadıklarından yakınmaz, ilk adımda, politik, hukuksal ve başka kavramları, ve o kavramlar aracılığı ile ortaya çıkan eylemleri, temel iktisadi olgulardan çıkarmaya asıl önemi verdiklerini söyledikten sonra, aynı zamanda içerik uğruna biçimsel yanı -bu kavramların vb. ortaya çıkma tarzını- savsakladıklarını vurgular (Engels'ten Franz Mehring'e, 14 Temmuz 1983).

Bu noktada şunu söyleyebilirim ki, Taner Timur çalışmasında genel teorinin bu boşluklarını "üniversite" özelinde doldurma çabasına girişiyor (yazar kitabında böyle bir iddia belirtmemiştir).

Daha önce de belirttiğim gibi, pozitivist tarih anlayışının tersine, üniversiteyi öğretim sisteminin son halkası olarak gören yazar, bu son halkanın her dönem ve uygarlıkta rastlanan evrensel bir kurum olduğunu söylüyor. Ancak çalışmasında Türk üniversitelerini tarihsel referanslarıyla ve Avrupa-Osmanlı ilişkileri bağlamında açıklamaya çalışan yazar, konuyu 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren ele almaya başlıyor.

İşte soyut genel teori burada somutlaşmaya başlıyor: Batı Avrupa'da (kitapta ağırlıklı olarak İngiltere, Almanya ve Fransa örnekleri inceleniyor) klasik feodal toplumun ve onun arkasından mutlak monarşilerin üniversite yapısını (bu dönemde üniversite, bazı nüanslarla, benzer bir yapı gösteriyor) inceleyen yazar, 18. yüzyılın sonlarından başlayarak, özellikle 19. yüzyılda belirginleşen özgüllükleri vurguluyor. Bu özgüllükler üretim biçimlerindeki farklı gelişme düzeylerinden ve dolayısıyla da toplumsal formasyonlardaki farklılıklardan doğuyor. İşte bu farklılıklar Fransa'da pozitivist felsefeye dayanan bir üniversite doğururken, Almanya'da idealist felsefe üzerine oturan Humboldt üniversitesini doğuruyor. Anglosakson dünyasının üniversitesi ise, kendilerine özgü şartları nedeniyle ampirik ve pragmatik bir yaklaşımla kuruluyor. Modern üniversiteler bu farklılıklar üzerinde doğuyor ve gelişiyor. Taner Timur 20. yüzyıl Batı üniversitesini de, ülkelerin özgüllüklerini vurgulamaya devam ederek, Soğuk Savaş, 1960'lı yıllar ve küreselleşme dönemleri içinde inceliyor.

Taner Timur Osmanlı-Türkiye tarihinde ise, klasik Osmanlı düzeninin, tımar sisteminin bozulmasıyla beraber ikinci feodalitenin, 19. yüzyılda yarı-sömürge statüsüne girilme pahasına elde edilen bir merkezileşme ve "Batılılaşma" sürecinin ve Birinci Meşrutiyet'in üniversitelerini (veya daha genel bir planda öğretim sisemlerini) ele aldıktan sonra, 20. yüzyılda, Batı üniversitelerini değerlendirdiği dönemlere İkinci Meşrutiyet, Cumhuriyetin ilk on yılı ve 12 Mart dönemlerini de ekleyerek, Türk üniversitelerinin analizini yapıyor.

Yazar ayrıca çeşitli tartışmalar ve konular bağlamında birçok düşünürün ve bilim adamının görüşlerine de yer veriyor (Marks, Engels, Kant, Durkheim, Weber, Althusser, Derrida, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura vb.). Bu da doğal olarak çalışmaya zenginlik katıyor.

Çalışmada, "az değinme" nedeniyle, iki eksikliğin göze çarptığı söylenebilir: Birincisi, Osmanlı-Türkiye tarihinde "üniversite"nin gelişimi incelenirken, yazarın diğer kitaplarında ("Osmanlı Toplumsal Düzeni", "Osmanlı Çalışmaları", "Türk Devrimi ve Sonrası") yetkinlikle incelediği, egemen üretim tarzlarına ve bu tarzlardaki değişimlere; ikincisi de "üniversite"nin nasıl bir kurum olduğunu ve olabileceğini anlamak için çok açıklayıcı bir dönem olan Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarına daha fazla yer verilebilirdi.

Sonuç olarak bu eseriyle de, kullandığı yöntemi konusunda başarıyla uyguladığını gösteren Timur, bana tekrar "Marks olmasaydı benim içimde

tarihe karşı özel bir ilgi doğmazdı. (Marks'tan önce) insana esin veren bir dal değildi tarih. (...) Benim araştırma konularımı seçmeme neden olan ve bu konulardaki yazma biçimimi esinlendiren, Marks olmuştur." diyen Eric Hobsbawm'ı hatırlattı.

Baış Ünlü, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

